

Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Kale Kuşatmalarında Uygulanan Yöntem ve Teknikler

Mesut Çıtak | ORCID: 0000-0002-3920-4874 | aymesmet@gmail.com

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Sivas,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

Öz

Selçuklu Türkleri 26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'yu yurt edinmek amacıyla fetih hareketlerinde bulundular. Bu fetih hareketlerinin büyük kısmını kale muhasaraları oluşturmaktadır. Kale muhasaraları kendine özgü taktiği ve teknolojisi olan savaşlar olup hem kuşatan hem de kuşatılan açısından meydan savaşlarına göre daha riskli savaşlardır. Meydan savaşları birkaç saat içinde olup biterken kuşatma savaşları günler hatta aylarca sürebiliyordu. Bu süreç içinde kuşatıcı orduda açlık ve bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkabiliyordu. Bu nedenle kuşatmanın baştan sona tüm ayrıntılarıyla planlanması ve en kısa sürede bitirilmesi gerekmektedir. Gelişigüzel yapılan plansız bir kuşatma kalabalık orduların az sayıdaki savunucular karşısında mağlup olmasına neden olabiliyordu. Ortaçağın simgesi haline gelmiş kaleler Anadolu'nun her yanına yayılmıştı. Anadolu Selçukluları kuşatma stratejisini doğru planlayarak ve kuşatmaya uygun silah teknolojisini kullanarak bahsi geçen bu kaleleri ele geçirebilmişlerdir. Bu çalışmada Anadolu Selçuklularının kale kuşatmasını nasıl planladıklarını, kuşatmanın aşamalarını ve kuşatmada kullandıkları silahların neler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Kale, Kuşatma, Selçuklu, Kuşatma Silahları, Strateji

Atıf Bilgisi

Çıtak, Mesut. "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Kale Kuşatmalarında Uygulanan Yöntem ve Teknikler". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 19 (Aralık 2023), 53-74.

<https://doi.org/10.23897/usad.1411293>

Geliş Tarihi	24.03.2023
Kabul Tarihi	24.10.2023
Yayın Tarihi	29.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Methods and Techniques Applied in the Castle Sieges during The Seljuk State of Anatolia

Mesut ıtak | ORCID: 0000-0002-3920-4874 | ayemesmet@gmail.com

Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Department of Medieval History, Sivas,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

Abstract

After the Battle of Manzikert on August 26, 1071, the Seljuk Turks made conquest movements in order to make Anatolia a homeland. Castle sieges constituted the majority of these conquest movements. Fortress sieges were battles with their specific tactics and technology, and they were riskier than pitched battles for both the besiegers and the besieged. While pitched battles could take place in shorter periods, siege battles could last for months or even years. In this process, hunger and contagious diseases could occur in the besieging army. For this reason, the siege had to be planned in all detail and to be completed as soon as possible. A superficial, unplanned siege could cause large armies to be defeated by a small number of defenders. Castles, which had become the symbols of the Middle Ages, were spread all over Anatolia. The Anatolian Seljuks were able to seize these castles by planning their siege strategy correctly and using the weapon technology suitable for the siege. In this study, we will try to explain how the Anatolian Seljuks planned the sieges of castles, the stages of the sieges, and the weapons they used in the siege.

Keywords

Fortress, Siege, Seljuk, Siege Weapons, Strategy

Citation

Çıtak, Mesut. "Methods and Techniques Applied in the Castle Sieges during The Seljuk State of Anatolia". *Journal of Seljuk Studies* 19 (December-2023), 53-74.

<https://doi.org/10.23897/usad.1411293>

Date of Submission	24.03.2023
Date of Acceptance	24.10.2023
Date of Publication	29.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	usad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Selçukluların Anadolu üzerinde otoritesini tesis etmesi üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki 26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı sonucu başlamıştır. Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleyman Şah (1075-1086) Malazgirt Savaşı'nın ardından 1075'de İznik'i alarak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur (Sıbt İbnu'l- Cevzi, 2011, s. 261; Sevim, 2015, s. 27; Ayönü, 2014, s. 73; Sevim & Merçil, 2014, s. 522). Süleyman Şah kısa sürede batıda Bizans hududundaki Drakon Çayı'na (Anamur Çayı) kadar devletin sınırlarını genişletmiştir. Bizans hududunda emniyeti tesis eden Süleyman Şah Çukurova'da Ermenilere ait Tarsus, Adana, Misis¹, Aynizerbâ² gibi şehirleri kuşatarak ele geçirmiştir (Sıbt İbnu'l- Cevzi, 2011, s. 261; Sevim, 2010, C. 38, s.103, Ayönü, 2014, s. 77). Antakya'yı da kısa bir kuşatma sonucu ele geçirip Selçuklu beldesi yapan Süleyman Şah'ın yönetim alanı Anadolu dışına taşarak Suriye topraklarına kadar uzanmıştır (Sıbt İbnu'l- Cevzi, 2011, s. 261). Ancak Süleyman Şah'ın bölgedeki faaliyetleri Suriye Meliki Tutuş'u rahatsız etmiştir. İki taraf arasında çıkan savaş sonucu Süleyman Şah hayatını kaybetmiştir (Sıbt İbnu'l- Cevzi, 2011 s. 261; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 6-7; Anonim *Selçuknâme*, s. 36; Sevim & Merçil, 2014, s. 526- 527). Süleyman Şah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Kılıç Arslan döneminde (1092-1107) Anadolu toprakları Haçlı akınlarına maruz kalmış hatta başkent İznik Haçlılarca kuşatılmıştır. Bu kuşatmada alınan tedbirler ve yapılan savunma Selçukluların savunma savaşının gerektirdiği stratejiye ve silaha sahip olduğunu göstermiş ancak şehrin Haçlıların eline geçmesine engel olunamamıştır (Willermus Tyrensis, 2016, s. 122; Fulcherius Carnotensis, 2009, s. 67; Usta, 2015, s. 73; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 6-7). Sultan I. Mesud (1116-1155) ve II. Kılıç Arslan (1155-1192) dönemleri Haçlı ve Bizans tehditleri ile geçmiştir (Koca, 2011, s. 225). II. Kılıç Arslan döneminde Bizans'ın Selçukluları Anadolu'dan çıkarmak amacıyla tertiplediği harekât neticesi yapılan Miryakefolon Savaşı (1176) Bizans'ı sukutuhayale uğratmış, Türkleri ise Anadolu'nun gerçek sahibi haline getirmiştir (Ayönü, 2014, s. 174; Sevim & Merçil, 2014, s. 550). Böylelikle Selçukluların Anadolu'daki idaresinin ikinci aşaması başlamıştır. Bu ikinci aşamada Anadolu içlerine nüfuz eden Selçuklu birlikleri gerek diğer Türk beyliklerinin idaresini gerekse Bizans'ın Anadolu'daki idaresini sonlandırma gayesiyle hareket etmişlerdir. Bu amaçla pek çok kale kuşatması yapan Selçuklular çoğu kez muvaffak olmuşlardır. Anadolu Selçuklularının yükselmesi olarak niteleyebileceğimiz bu ikinci aşama 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar sürmüştür. Köseadağ Savaşı ile üçüncü aşama yani inhitat dönemi başlamıştır.

Çalışmamızı hazırlarken en fazla istifade ettiğimiz İbn Bibi'nin *El- Evâmirü'l- Alâ'iyye Fi'l Umûrri'l- Alâ'iyye* adlı mühim eseri Anadolu Selçuklu'nun kuşatma savaşlarını nasıl icra ettiğini ortaya koyan yegâne eserdir. Bu eser Sultan Rükneddin Süleyman (1196-1204) ve I.

¹ Ceyhan Nehri'nin sağ kıyısında Adana'ya 27 km uzaklıkta tarihi İpek Yolu üzerinde kurulmuş antik şehirdir (Demirkent, 2020, C. 30, s. 178).

² Adana ilinin Kozan ilçesi sınırları içinde yer alan antik kent. Geçmişte önemli bir müstahkem yer ve ticaret merkeziydi (Buyruk, 2016, s. 695).

Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211) hakkında muhtasar malumat içerirken I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve özellikle Alâeddin Keykubad (1220-1237) dönemi hakkında tafsilatlı malumat ihtiva etmektedir. Her iki sultan dönemlerinde yapılan kale kuşatmaları bizleri Anadolu Selçuklularını döneminin kuşatma savaşları konusunda ayrıntılı bilgi sahibi yapmaktadır.

Yaptığımız bu çalışma ile dönemin kuşatma savaşlarının tüm yönleriyle ortaya konulması hedeflenmiştir. Bunun için çalışma Anadolu Selçuklu ordusu tarafından kullanılan kuşatma silahları, kuşatma öncesi sefere hazırlık, kuşatma ve saldırı, fetih ve sonrası olarak bölümlere ayrılmıştır.

Anadolu Selçuklu Ordusunda Kullanılan Kuşatma Silahları

Şehirler, geçitler, limanlar ve stratejik noktalar Antik Çağ'dan itibaren kaleler ile korunmuştur. Kale mimarisinin ana unsurunu sur duvarları ve kuleler oluşturmaktadır. Bir şehir veya bir kasabayı, hatta bazen bütün bir eyaleti korumak üzere bu yerin etrafını çeviren kuleli tahkimat duvarları sur olarak adlandırılmaktadır (Eyice, 2001, C. 24, s. 234). Anadolu Selçuklularının hüküm sürdüğü Orta Çağ'da şehirler ve stratejik noktalar kalın ve yüksek sur duvarlarına sahip kaleler ile korunuyordu.³ Böylesine devasa ve sağlam duvarlarla korunan şehirlerin ve kalelerin ok ve yay gibi hafif silahlarla ele geçilmesi mümkün değildi. Bu nedenle ağır silah teknolojisi kale kuşatmalarında kullanılıyordu. Mancınık, arrâde, çarh, debbâbe, burç-u mutaharrik ve koçbaşı kuşatmalarda kullanılan başlıca silah ve makinalardı. İbn Bibi, Sultan Alâeddin Keykubad döneminde Gürcü kalelerini kuşatmak maksadıyla harekete geçen Selçuklu ordusunun sahip olduğu silahları şu şekilde zikretmişti (İbn Bibi, 2014, s. 411): “*mancınık, arrâde, neffatlar, nakkablar, taş atanlar, yayalar ve diğer harp araç gereçleri*” *Âdâbü'l-ğarb ve ş-şecâ'a'nın* yazarı Fahreddin Mübârek Şah⁴ kuşatmada kullanılacak silah ve teçhizatı şu şekilde sıralamıştı (Uyar, 2006, s. 220):

Tırmanma Araçları: Lif ve halat merdiven; ucu kancalı sicim ve zincir.

Hisar Duvarını Tahrip Araçları: Duvar delmeye yarayan aletler (mınkab), mancınık, seyyar ve sabit arrâde.

Tünel Açma Araçları: Kazma, demir kürek, çeşitli kazıcı aletler.

Sur Seviyesinde Mücadele Araçları: İskeleler, kancalı ve dişli mızraklar.

Huruç Harekâtını Kırma Araçları: Korkuluklar.

Mancınık ve Arrâde

Taş, ok ve nefit gibi maddeleri atmaya yarayan germe (tension), bükme (torsion), çekme (traction) karşı ağırlık (counterweight) esasına göre çalışan kaldıraç türü savaş makinelerine mancınık denilmektedir (Göksu, 2019 s. 162). İlk olarak ok atmak üzere tasarlanan mancınıklar gelişmelere bağlı olarak taş atabilen makinelere dönüşmüştür (Campbell, 2006, s. 93). Mancınığı kullanmada ustalaşmış olan Selçuklu askerine

³ Bu sur duvarlarının boyu yirmi metreyi kalınlığı ise beş metreyi bulabilmekteydi (Sevgen, 1959, s. 60, 63).

⁴ 12. yüzyılda Delhi Sultanlığı'nda yaşamış Aybek ve İltutmuş döneminin meşhur tarihçisidir. *Âdâbü'l-ğarb ve ş-şecâ'a* adlı eserinde sultanın sahip olması gereken özellikler, silahlar, kuşatma savaşları, hisarlar vb. konular hakkında bilgi vermiştir (Nizami, 1995, s. 87).

mancınıkdârân denilmekteydi⁵ (Köymen, 1967, s. 39). Meydan savaşlarında da kullanılan mancının asıl işlevi kalın ve yüksek kale duvarlarını yıkmaktı (İbnü'l Cevzi, 2014, s. 100; İbnü'l Adim, 2014, s. 29). Hastalıklı hayvan ve insan cesetleri, akrep, yılan gibi öldürücü hayvanların düşman unsurları üzerine atılması mancınklar vasıtasıyla gerçekleşmekteydi (Gurstelle, 2004, s. 27). Mancınklar saldırı silahı olduğu kadar savunma silahı olarak da kullanılmaktaydı. Tuğrul Bey Malazgirt Kalesi'ni kuşattığı vakit yoğun bir mancınık saldırısı gerçekleştirmişti. Bu saldırıya cevap vermek isteyen kale yöneticileri mancınık yapımında uzman bir papazı görevlendirmişti. Bu papaz tarafından imal edilen mancınıktan atılan taşlar vasıtasıyla Selçuklu mancınıklarının attığı taşlar havada imha edilmişti (Aristakes, 2019, s. 74).

Mancınıkların attığı taşın yıkıcılığı ile mancının büyüklüğü arasında doğru orantı vardı. Kale kapıları ve önemli burçların yıkımı için büyük mancınıklar kullanılıyordu. Alâeddin Keykubad tarafından Kâhta Kalesi'nin fethine memur edilen Emir Mübârizeddin Çavlı kale önüne varınca Mağribi türünde bir mancınığı kale kapısı önüne yerleştirmişti (İbn Bibi, 2014, s. 296). Aynı sultan döneminde Çemişkezek Kalesi de kuşatılmıştı (İbn Bibi, 2014, s. 302; *Anonim Selçuknâme*, 2014, s. 42). Kuşatmayı idare eden Malatya subaşı Kündistabl Emir Eseddin kalenin dünyaca ünlü Recefi kapısına ağır bir mancınık kurdurmuştu (İbn Bibi, 2014, s. 303). Kandelor Kalesi (Alanya Kalesi) kuşatması esnasında oldukça büyük bir mancınık kale önüne getirilmişti. İbn Bibi bu mancınığı tarif ederken “*Elbruz Dağı'nı⁶ bile sıkıntıya düşürebilecek dağ gibi bir mancınık...*” ifadesini kullanmıştı (İbn Bibi, 2014, s. 263). Gürcü kaleleri fethedilirken de savaşın sonucunu diğerlerine göre daha büyük olan bir mancınık belirlemişti (İbn Bibi, 2014, s. 412). İbn Bibi Diyarbakır kuşatmasında kullanılan mancınık taşlarının ağırlığının üç men⁷ ile on men arasında değiştiğini kaydetmiştir (İbn Bibi, 2014, s. 437).

Mancınıkla benzer çalışma sistemine sahip ama daha küçük fırlatma makinasına Anadolu Selçukluları *arrâde* diyordu. *Arrâde*yi yapan ustaya da *ustad-ı arrâde- sâz* (İbn Bibi, 2014, s. 303), kullanan askere ise *arrâdârân* (*arrâde endaz*) denilmekteydi (Göksu, 2008, s. 24; Uyar, 2006, s. 223). Selçuklu'nun çağdaşı Türk devletlerinin de ordusunda yer alan bu silahın sabit ve hareketli çeşitleri olup bunlara *ârrâde-i yek rûy* (*tek yönlü*), *ârrâde-i gerdân* (*dönen*), *ârrâde-i hufta*, *ârrâde-i revan* (*yürüyen*) denilmekteydi (Fahr-i Müdebbir, 1346, s. 427). Mancının hareket kabiliyetinin sınırlı olduğu dar alanlarda ve kısa mesafelerde *arrâde*

⁵ Selçuklu'da mancınık kullanan askeri sınıfa haccarun da denilmekteydi (Alptekin, 1990, s. 117).

⁶ Kafkasların en yüksek zirvesi olan Elbruz Dağı Türkler tarafından kutsal bir dağ olarak kabul edilmektedir (Tavkul, 1990, s.313).

⁷ Sözlükte “saymak, hesaplamak, tahsis/tayin/taksim etmek” anlamındaki menn kökünden isim olan kelime “belli miktarda hisse, pay, kismet” mânasında muayyen bir ölçüyü ifade eder. Türkçe sözlüklerde batmanla karşılanan men ölçü birimine bazı yerlerde ritl da denmiştir. İslâm beldelerinde çeşitli ihtiyaç maddelerinin ağırlık miktarının tespitinde kullanılan bu ölçü biriminin ağırlık olarak karşılığı bölgeden bölgeye değişmektedir. Buna karşın Abbâsiler devrindeki 260 dirhemlik Bağdat menni İslâm dünyasının hemen her yerinde kullanılan standart ağırlıklardandı. Bağdat menninin metrik sistemdeki karşılığı 816 gr'a tekebül etmekteydi (Kallek, 2004, s. 105).

tercih edilirdi (Balcı, 2020, C. 31, s. 9). Neftçilerin şehirleri ve kaleleri yakmak için hazırladıkları neftler mancınık ve arrâdeler vasıtasıyla hedefe atılırdı (Uzunçarşılı, 1988, s. 108).

Çark (Çarh)

Kundaklı yayın bir çeşidi olan çark sıradan yaya göre daha ağır temrenleri atabilme kabiliyetine sahip tahrip gücü yüksek bir silahtı. Bu nedenle kuşatmalarda kale duvarlarına ve kapılarına zarar vermek için kullanılırdı. Batı askeri literatüründe crossbow, arbalet ve ballista gibi adlarla tanınan bu silah hakkında İbn Erenboğa ve Tarsusi ayrıntılı açıklamalar yapmışlardır (Yavaş, 2020, s. 261). Zemberek veya zemberek olarak da adlandırılan bu savaş aleti Osmanlı ordusu tarafından da kullanılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 108). Çark türü yayın diğer yaylardan farkını Ömer Hayyam Nişaburi şu cümlelerle ifade etmiştir (Öztürk, 2017, s. 166-167):

“Yayın ağırlığını, en fazla 60 men olarak tespit etmişlerdir. Halk ona “keşkencir” demiştir. O, kaleler almak için kullanılır. En düşüğü bir men ağırlığındaydı. Onu küçük yaştaki çocuklar için yaparlar. 400 menden 250 mene kadar olunca çark olur. 100 menden 60 mene kadar düşenler yaydan yüksek olur. Çark adı verilen yayın çeşidi üçtür: Bunlar yüksek, alçak ve orta olanlarıdır. Böylece onun okunun çeşidi 3 dür. Uzun, kısa ve orta. Uzun 15 kabza, orta 10 kabza, kısa 7,5 kabzadır. Her yaya bir veya birkaç ok lazımdır.”

İbn Bibi bu silahtan iki yerde bahsetmiş ancak silahın kullanımına dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu bahislerden ilkinde Melik’ül Ümera Hüsamedin Çoban’ın Suğdak Kalesi kuşatması esnasında müdafilerin Selçuklu ordusuna karşılık vermek için kullandığı silahlar arasında çark zikredilmektedir (İbn Bibi, 2014, s. 337). İbn Bibi’nin çark ile ilgili ikinci bahsinde Ermeni Leon’un Sultan Alâeddin Keykubad’ı kendi lehine döndürmek için vermeyi vaat ettiği hediyeler arasında beş yüz çarkçı ifadesi geçmektedir (İbn Bibi, 2014, s. 349). Burada geçen çarkçı ifadesi çark yayını kullanan askerin diğer askerlere nispetle bu silahtı kullanmada ustalaştığını göstermektedir.

Diğer Kuşatma Araçları

Merdiven

Selçuklu askerinin kuşatmada kullandığı en önemli araçlardan biri merdivendi. Bu merdivenler aynı anda on Selçuklu askerini taşıyacak kadar geniş ve oldukça uzundu (İbn Bibi, 2014, s.177, 192). İbn Bibi Antalya kuşatması esnasında kullanılan merdivenlerin boyunu tarif ederken *“her birinin başı feleğin burçlarına degecek yükseklikteydi”* ifadesini kullanmıştır (İbn Bibi, 2014, s. 127). Merdivenlerin surlara taşınması ve dayanması için özel birlikler vardı.

Koçbaşı

Kale kapılarının kırılmasında en fazla tercih edilen bu aletin Anadolu Selçuklu kuşatmalarında kullanıldığına dair herhangi bir kayıt ne İbn Bibi’de ne de dönem hakkında bilgi veren diğer kaynaklarda yoktur (Göksu, 2008, s. 358). Bu durum oldukça şaşırtıcı olmakla beraber kayıtların bu silaha yer vermemiş olması bu silahın Selçuklular tarafından hiç kullanılmadığı anlamına gelmez. Zira kebş veya şahmerdan olarak da adlandırılan bu

alet Antik Çağlardan itibaren kale kapılarının kırılmasında sıklıkla kullanılmıştır (Keegan, 1993, s. 235). Büyük ihtimalle de Anadolu Selçuklu ordusunda bu silah kullanılmaktaydı.

Kuşatma Kuleleri

Sur duvarlarının seviyesinde saldırıda bulunmak hücumu kolaylaştıracağı için kuşatıcı ordular seyyar kuşatma kulelerini Antik Çağ'dan itibaren kullanmışlardır (Campbell, 2006 s. 62; Hindley, 2009, s. 49). Ancak Anadolu Selçuklu'nun bu tür kuleleri kullandığına dair herhangi bir kayıt dönem kaynaklarında yoktur.⁸ Buna karşın hareketli kulelerin Selçuklu ordusunda hiç kullanılmamış olması zayıf bir ihtimaldir. Anadolu Selçuklularının kuşatmalarda kuleler kullandığına dair bir kayıt olmamasına rağmen ona tabii bir devlet olan Çaka Beyliği'nin kuşatma kuleleri kullandığına dair kayıt mevcuttur. Bize bu kaydı Bizanslı müverrih Anna Komnena aktarmıştır. Bu kayda göre Çaka Bey, Abydos Kalesi⁹ kuşatmasında helepolis (kuşatma kulesi) ve taş atan çeşitli savaş makinelerini kullanmıştı (Anna Komnena, 1996, s. 270).

Kemend

Kuşatma esnasında kalenin burçlarında ve şerefelerinde görülen düşman askeri kemendler vasıtasıyla yakalanıp aşağıya çekilmekteydi (İbn Bibi, 2014, s. 128). Kazma, balyoz gibi araç gereçlerle kale duvarları delinmeye veya lağım açılmaya çalışılırdı (İbn Bibi, 2014, s. 303). İbn Bibi'nin aktarımına göre Selçuklu ordusu Diyarbakır Kalesi'ni kuşattığı vakit savunucular karşı saldırı için ok, sapan ve taş atan aletleri kullanmışlardı (İbn Bibi, 2014, s. 475). Bu ifadeden Selçuklular döneminde mancınık ve arrâde dışında taş atmaya yarayan sapan türünde silahların da kuşatmalarda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Debbâbe

Bir tür tank olan debbâbe, kalkanlı ve hareketli bir makine olup içindeki askerlerin kale surlarına yaklaşmasını sağlıyordu. İslâm orduları tarafından kullanıldığı bilinen (İbn Kesir, 1994, C. 10, s. 484) bu makinanın Anadolu Selçuklu kuşatmalarında kullanıldığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Buna mukabil Gaznelilerin kaleye yaklaşmak amacıyla kendilerine siper yaptıkları *derrâce* adlı araç, gerek adı gerekse işlevi açısından debbâbeye çok benzemekteydi (Nuhoğlu, 2002, C.5, s. 302). Bu bilgi bize Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce kale kuşatmalarında debbâbeye benzer araçları kullandığını göstermektedir.

Sefere Hazırlık

Kuşatma için sefer mevsimi olan bahar ve yaz ayları seçilirdi. Kış mevsiminde Selçuklu ordusu sefere çıkmazdı. Ancak bu kural genel geçer bir kural değildi zira Kozan tekfurunun Selçuklu aleyhine faaliyet yürütmesi üzerine Sultan I. İzzeddin Keykâvus ümeradan sefer konusunda fikir alınca ümera seferin kışın yapılmasının uygun olacağını söylemişti.

⁸ Büyük Selçuklu ordusu kuşatmalarda bu tür yapılardan istifade etmekteydi. Sultan Alp Arslan Ani Kalesi kuşatmasında ahşaptan bir kule yaptırarak içine asker yerleştirmişti. Bu askerler kulenin verdiği koruma sayesinde ok ve mancınıklarla kaleye saldırmıştı (İbnü'l- Esîr, 1991, C. 10, s. 52; Turan, 1997, s. 112).

⁹ Çanakkale Boğazı'nda Nara Burnu'nun doğusunda yer alan antik kenttir.

Ümeranın bu şekilde görüş beyan etmesinin nedeni ise Kozan'ın yaz mevsiminde aşırı sıcak olması ve sivrisineklerle baş edilemeyeceği hususuydu (İbn Bibi, 2014, s. 190).

Kuşatmanın gerekçeleri oluşunca Sultan ümerayı Divan-ı Saltanatta¹⁰ toplar yapılacak işler hakkında istişarede bulunurdu. Bu istişare esnasında ümeranın her birine söz hakkı verilirdi. Sultan I. İzzeddin Keykâvus döneminde Sinop Kalesi kuşatılmadan önce Sultan ümera ile toplanıp sefer hazırlıkları konusunda istişarede bulunmuştu. Ümeranın bir kısmı derhal sefere çıkılarak Sinop Tekfuru Kir Aleksî'nin cezalandırılmasını istemişti. Sinop şehrini ve kalesini önceden görmüş, kalenin muhkemliğini iyi bilen ümera ise kalenin doğrudan girişilecek bir savaşla alınamayacağını söylemişlerdi. Onların önerisine göre kuşatma ile halkın yiyecek içecek sıkıntısına düşmesi sağlanmalıydı. Bunun yolu da kaleye karadan ve denizden yardımı engellemekten geçiyordu (İbn Bibi, 2014, s. 176).

İstişare sonucu sefer kararı verilince kuşatma ve muharebenin nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair ayrıntılar tespit edilir ardından yapılan bu planlama Melik-i Ariz tarafından yazıya dökülüp Sultan'a arz edilirdi (İbn Bibi, 2014, s. 210). Bir şehir yahut kale kuşatılacağı vakit ordunun toplanması için ülkenin her tarafına menşur (pervanegî) gönderilirdi (Gordlevski, 1988, s. 142). Kâtiplerin yazdığı bu menşurlar sultan tuğrası ile tuğralandıktan sonra haberciler yola çıkardı (İbn Bibi, 2014, s. 126, 262). Ordunun toplanma yeri Konya'nın Ruzbe Ovası'ydı (İbn Bibi, 2014, s. 170; Uzunçarşılı, 1988, s. 112). Eğer asker Kayseri'den hareket edecekse ordu Meşhed düzlüğünde toplanırdı (İbn Bibi, 2014, s. 432). Uc bölgelerindeki askerlerin toplanması beklenirken sultan ve ümera savaş oyunu ve eğlenceler ile meşgul olurdu. Bu savaş oyunları içinde en ilgi göreni cirit oyunu idi.¹¹ (İbn Bibi, 2014, s. 263). Sultan'ın da katıldığı bu oyunlarda askerler maharetlerini göstererek Sultan'ın gözüne girmeye çalışırlardı. Ordunun toplanması olağan koşullarda bir haftayı bulabiliyordu.

Sultan sefere çıktığı zaman bedenini koruyacak özel bir zırh, başını koruyacak özel bir miğfer giyerdi. Silah olarak omuzunda gürz, kolunda yay, belinde ise kılıç bulunurdu (İbn Bibi, 2014, s. 137). Ordu komutanları da kuşatma için gerekli kuşatma araç ve gereci ile yakma ve yıkma alet edevatını hazır ederdi (İbn Bibi, 2014, s. 162).

Ordu toplanıp hedefteki kaleye doğru yola çıkınca casuslar onlardan önce kaleye ulaşırlardı. Bu casusların görevi keşif yaparak kale hakkında bir takım bilgiler toplamaktı. Bu casusların dışında kale içinden de görevlendirilen casuslardan bilgi alınırdı. Casusların topladığı bilgiler şunlardı: (Uyar, 2006, s.220; İbn Bibi, 2014, s. 176)

- Su kaynaklarının durumu
- Silah miktarı
- Burçların ve surların zayıf tarafı

---

¹⁰ Anadolu Selçuklu'daki en büyük divan olup başkanlığını sultan yapardı (Uzunçarşılı, 1988, s. 87).

¹¹ Güreş, halka kapma, mızrak oyunu, okçuluk ve binicilik gibi savaş oyunları ile asker bir yandan eğlence ile vakit geçirirken diğer yandan savaş için kendilerini hazırlıyorlardı. Selçuklu sultanları da bu oyunlara iştirak ederdi. Bu konuda Sultan Alâeddin Keykubat'ın çevgan oyunu ile eğlenerek vakit geçirdiği ve antrenman yaptığı bilinmektedir (İbn Bibi, 2014, s. 387).

- Kaleye girişi ve çıkışı sağlayan gizli yollar
- Asker sayısı
- Kale halkının psikolojik durumu
- Yöneticiler arasındaki olumlu- olumsuz ilişkiler
- Kalenin ambarlarında ne kadar yiyecek depolandığı

Kalelerin Ele Geçirilmesinde Uygulanan Yöntemler

Kale kuşatmalarında saldırıya geçmeden önce kalenin çeşitli yöntemlerle ele geçirilmesi için çaba harcanırdı. Yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiş taş duvarlarla ihata edilmiş erzak ve su bakımından yeterli ikmal yapılmış bir kaleyi saldırarak ele geçirmek oldukça zordu. 2500 yıl önce yazılan *Savaş Sanatı* adlı eserinde Sun-Tzu akıllı olan liderin düşman ordusunu savaşmadan, düşman kentlerini kuşatmadan ele geçirmesini tavsiye etmekteydi (Sun-Tzu, 2008, s. 49). O savaş yaralar kuşatmaysa öldürür demişti. Bu tavsiyenin aynısını Mübârek şah, *Adab el- harb ve El şeca'a* adlı eserinde yapmıştı. Mübârek şah'a göre hükümdar, “*Fethi zor, kalabalık, hazırlığı tam ve hisarı muhkem şehirleri fethetmek için elverişlidir. Hisar kuşatmasında elzem olan ve tavsiye edilen tarz, hisarın savaşılmaksızın ele geçirilmesidir*” (Uyar, 2006, s. 218). Ölüm ve yok oluş tehlikesi kuşatıcı ordu için kimi zaman kuşatılana göre daha ağır basmaktaydı. Bu nedenle Selçuklu ordusu kaleyi ele geçirmek için doğrudan saldırı dışında başka yöntemlere başvururdu. Selçuklu ümerasından Malatya Subaşısı Kündistabl Emir Eseddin'in Çemişkezek Kalesi kuşatması öncesinde ifade etmiş olduğu sözler bir kalenin savaş yapılmadan nasıl alınabileceğine dair önemli ipuçları vermektedir. Emir Eseddin'in sözleri şunlardı: (İbn Bibi, 2014, s. 302)

*“Kartalın üzerinden uçmaya cesaret edemediğı, lağımcıların yarık açmayı hayallerinden dahi geçirmedikleri böyle bir yer savaşla alınmaz. Orayı ancak, **vaatle, tehditle, korkutmayla, konuşup anlaşmakla** murat kemendimize çekebiliriz.”*

Sultan Alâeddin Keykubad Amid (Diyarbakır) Kalesi'ni ele geçirme niyetini ümera ile istişare edince Kemâleddin Kamyar, Amid Kalesi'nin saldırmakla alınamayacak kadar metin bir kale olduğunu söylemişti. Emir Kamyar kalenin fethinin üç yılda mümkün olabileceğini düşünüyordu. Onun planına göre birinci yıl askerler oranın ekinlerine ve hayvanlarına el koyacak, köylülerini ve çiftçilerini esir alacak, ikinci yıl kaleye zahire girişi kuşatma yapılarak engellenecek, üçüncü yıl dışardan yardım alamayan ve içerde de erzakı kalmayan kale teslim olacaktı (İbn Bibi, 2014, s. 436).

Sinop Kalesi tehdit ve korkutma yoluyla ele geçirilen kalelerden biriydi. Bazı devlet adamları Sinop Kalesi'nin oldukça muhkem olması nedeniyle doğrudan savaşla alınamayacağını, kalenin kuşatılıp halkın aç ve susuz bırakılması sonucu kalenin alınabileceğini Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a söylemişlerdi. Sultan bu fikri uygun bulup harekete geçmiş ve bölgeye öncü birliklerini göndermişti. Bu sırada avlanmak için tedbirsizce kale dışına çıkan Sinop yöneticisi Kir Aleksî Selçuklu öncü birlikleri tarafından esir edilmişti. Kale önünde Sultan'ın emriyle işkenceye tabi tutulan Kir Aleksî işkenceden kurtulmak için kalenin adamlarınca teslim edilmesini istemişti. Kir Aleksî'nin isteği ilk olarak adamlarınca reddedilse de sonunda isteği yerine getirilmiş ve kale Selçuklu'ya teslim edilmişti. Böylelikle kale doğrudan saldırı olmaksızın ele geçirilmişti (İbn Bibi, 2014, s. 179).

Kale halkının geçim kaynaklarına yapılacak saldırı sonucu kaleler teslim alınabilirdi. Kuşatıcı Selçuklu ordusu komutanı savunucuların direncini kırıp onları teslim zorlamak için bağ bahçelerini tahrip ettirirdi (İbn Bibi, 2014, s. 212; Koca, 2011, s. 466; Gordlevski, 1988, s. 158). Nadir de olsa hiç güç kullanmadan ele geçirilen kalelerde oluyordu. Bu kalelerden biri Alara Kalesi idi. Alanya Kalesi'ni ele geçiren Sultan Alâeddin Keykubad Antalya yönüne doğru hareket ettiği vakit yol üzerinde Alara Kalesi'ni görmüştü. Bu kaleyi ele geçirmek için azmeden Sultan, kale yöneticisine haber yollayarak kalenin teslimini istemişti. Kale yöneticisi korkunun tesiri ile hiç mücadele etmeden kaleyi Selçuklu'ya teslim etmişti (Uyumaz, 2003, s. 24).

Saldırmadan ele geçirme yöntemleri denenip bunda başarılı olunamayınca Selçuklu ordusu saldırıya geçerdi. Bu aşamadan sonra kale sahiplerinin önünde iki yol vardı. Bu yollardan birincisi sonuna kadar savunmada kalıp kaleyi teslim etmemek. Böyle bir karar oldukça riskliydi zira kale sonuna kadar direnip düşerse halkın can ve mal güvenliğini koruması söz konusu olamazdı. Kale sahiplerinin izlediği ikinci yol ise önce direnip sonra teslim olmaktı. Bu yöntem en fazla tercih edilen yöntemdi. Kale sahipleri belli bir süre direndikten sonra açlık, hastalık, isyan gibi nedenlere bağlı olarak kaleyi teslim karar verirdi. Teslim olmaya karar veren kale sahipleri aman diler ve haberciler vasıtasıyla teslim olma şartlarını kuşatıcı komutana iletirlerdi. Selçuklu sultanları genelde aman teklifini geri çevirmezdi. Bu duruma bağlı olarak kale halkının canına dokunulmayacağına dair bir sevgendnâme (yeminname/ yemin mektubu) Sultan tarafından imzalanırdı (İbn Bibi, 2014, s. 212; Uzunçarşılı, 1988, s. 112). Alanya Kalesi sahibi Kyr Vart savunmanın kendi lehine bir sonuç vermeyeceğini anlayınca Sultan Alâeddin Keykubad'a kaleyi teslim etmesi karşılığında canına dokunulmayacağına ve kendisine yönetebileceği yeni bir yer verilmesi için istekte bulunmuştu (Sevim & Merçil, 2014, s. 568). Sultan bu teklifi memnuniyetle karşılamış ve Kyr Vart'a Konya Akşehir'in emirlik menşurunu vermişti (İbn Bibi, 2014, s. 270). Selçuklu birliklerince kuşatılan Kâhta Kalesi sahipleri de önce direnmiş sonrasında canlarına ve mallarına dokunulmaması, kendilerine yeni yurt verilmesi karşılığında teslim olacaklarını ulaklar vasıtasıyla Mübarizeddin Çavlı'ya iletmişlerdi. Kale sahiplerinin bu teklifi Sultan tarafından kabul görmüş böylelikle fethi pek güç olarak görülen bir kale aman ile fethedilmişti¹² (İbn Bibi, 2014, s. 301; Anonim Selçuknâme, 2014, s. 42). Aynı Sultan döneminde Köğonya Kalesi, Atabek Mübarizeddin Ertokuş tarafından kuşatılıp muhasara edildiğinde savunma konusunda acziyete düşen kale beyi Melik Muzaffereddin kendisine idare edebileceği bir toprak ve mal verilirse teslim olacağını haberci vasıtasıyla Atabek Ertokuş'a iletmişti. Böyle durumlarda Selçuklu emiri Sultan'a sormadan kendi rey ile kuşatmayı kaldıramazdı. Kuşatmayı kaldırma ve anlaşmaya ruhsat verme salahiyeti sultana

¹² Emir Mübarizeddin Çavlı tarafından verilen amannâmede şunlar yazılıydı: “ Çavlı olan ben, askerler, emirler ve Sultan'ın diğer görevlileribiliyoruz ki, kale sahipleri akıllı davranarak teslim olma yolunu seçmişler, kaleyi cihan padişahının kullarına teslim etmişlerdir. Onlara azdan çoktan hiçbir zarar verilmeyecektir, istediğiniz her şeyi saltanat makamına bildireceğim. Onların yerine getirilmesi için elimden geleni yapacağım. Hiçbirinizi maldan, mülkten, hil'at'ten ve iktadan nasipsiz bırakmayacağım. Başka bir yere gitmek isteyen olursa ailesi, ayalı, malı eşyasıyla istediği yere gidebilir. Sultan'ın amacı sadece bu ünlü kaledir” (İbn Bibi, 2014, s. 300)

aitti. Bu nedenle Atabek Ertokuş durumu acele bir şekilde Sultan Alâeddin Keykubad'a iletmişti¹³ (İbn Bibi, 2014, s. 365). Sultan Alâeddin Keykubad, Melik Muzaffereddin'in anlaşma şartlarını memnuniyetle kabul etmiş ve ona istediği yerler için menşur ve ahidname vermişti. Bu menşur ve ahidname gereğince Melik Muzaffereddin'e Kögonya ve bağlı yerlerin karşılığı olarak Şam bölgesinde bulunan Rammam, Nahr Kali nahiyeleriyle Afşin'i mülk olarak Kırşehir'i de ikta olarak vermişti (İbn Bibi, 2014, s. 366; Sakaoğlu, 1971, s. 64).

Yukarda zikredilen bilgilerden hareketle Selçuklu ordusu kaleye saldırmadan önce veya saldırı esnasında kalenin kendiliğinden teslim olması için uyguladığı yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Savunmacılara can ve mallarına dokunulmayacağı, onlara yeni yurtlar verileceği yönünde vaatlerde bulunmak.

2- Fethin zorla gerçekleşmesi durumunda savunucuların başlarına gelebilecek kötü durumları mektuplar ve haberciler vasıtasıyla kale halkına bildirmek.

3- Kale savunucularından biri veya birileriyle gizlice anlaşarak kaleyi içerden fethetmek.

4- Savunuculardan ele geçirilen kişilere işkence yapmak.

5-Kale halkının kale çevresindeki geçim kaynağı olan bağını- bahçesini tahrip etmek.

6- Uzun süreli kuşatmalar yoluyla kale halkını açlık ve susuzluğa mahkûm etmek.

Saldırı

Saldırı amacıyla kuşatılan kale önüne varılınca ilk iş sultanın otağının yerinin tespiti ve kurulumuydu¹⁴ (İbn Bibi, 2014, s.210). Türk fetih anlayışına göre, kuşatılan şehirlerin ve kalelerin halkına teslim olma çağrısında bulunmak, Türk başkomutanlarının hiçbir zaman ihmal etmedikleri bir davranış idi (Koca, 2011, s. 67). Bu nedenle kale halkına ve yöneticilerine teslim olma çağrısı yapılırdı (Koca, 1997, s.31). Kale yöneticilerinin teslim olmayı reddetmesi üzerine kaleye saldırı başlardı. Selçuklu ordusu bir şehri kuşattığı vakit o şehri çepeçevre kuşatırdı. Okçular ok atışıyla kaleyi abluka altına alırdı. Bu sayede savunucular kalenin duvarlarından karşı saldırıya geçme imkânı bulamıyordu (İbn Bibi, 2014, s.192). Bu sırada seyyar zeredhânedede taşınan merdiven parçaları kuşatılan kale önüne varılınca birleştiriliyor askerler bu merdivenlerden kale bedenlerine tırmanıyordu. Kale surlarına tırmanan asker yanında gürz ve hafif silah alırdı. Saldırı esnasında kaledekilerin korkusunu artırmak için davul ve zurna çalınıyordu (İbn Bibi, 2014, s.172).

Saldırı esnasında en etkili silahlar mancınıklardı. Kuşatılacak kale yüksek bir tepe üzerine inşa edilmişse mancınığın daha etkili atış yapabilmesi için mancınıklar arabalar

¹³ Saadeddin Köpek Sümeysat Kalesi kuşatması esnasında kale sahiplerinin aman teklifini Sultan'a sormadan kabul etmiştir. Bu durum muhtemelen Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in acziyetinden ileri gelmektedir (İbn Bibi, 2014, s.459).

¹⁴ Sultan bizzat sefere iştirak etmişse sultan çadırı yani *otağı hümâyun* onunla birlikte hareket ederdi. Anadolu Selçukluları Otağı hümâyunu; bargâhı saltanat, dehlizi cihangir, dehlizi mübarek, dehlizi saltanat, serâperde gibi farklı adlarla ifade etmişlerdir (Uzunçarşılı, 1988, s. 112).

vasıtasıyla yüksek bir noktaya taşınırdı (İbn Bibi, 2014, s.263). Bu birkaç büyük mancınık dışında daha küçük mancınıklarla çepe çevre kuşatılan kale tüm yönlerden mancınık atışları ile dövülürdü. Sultan Alâeddin Keykubad Alanya Kalesi kuşatması esnasında devasa bir mancınık ile birlikte yüz mancınıkla kaleyi muhasara etmişti (İbn Bibi, 2014, s.266; Gordlevski,1988, s. 279).

Selçuklu ordusunun kuşatmada ilk hedef aldığı yerlerin başında kale kapısı gelmekteydi. Kale kapıları çoğunlukla ahşaptan imal edilirken dış yüzeyi darbelere ve yangına karşı metal ile kaplanırdı. Kapılar koçbaşı veya mancınık taşlarıyla kırılmaya çalışır veya yakılırdı. Kapının yakılması için neffatanlar kapılara nefit fırlatırlardı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi (1237-1246) Diyarbakır kuşatması sırasında kapı önüne yığılan üzüm çubukları nefit ile ateşe verilmişti. Çıkan yangın kapının metal kaplamasını eritmiş, ahşabını da yakmıştı (İbn Bibi, 2014, s. 475).

Kuşatmayı gerçekleştiren Sultan askerlerin cesaretini ve şevkini artırmak için türlü vaatlerde bulunurdu (İbn Bibi, 2014, s. 172). Alanya Kalesi iki ay gibi bir sürede alınamayınca orduda ümitsizlik emareleri görülmeye başlamıştı. Sultan Alâeddin Keykubad askerinin moralini düzeltmek için yüz baş sığır, bin baş koyun ve on bin dirhem gümüş dağıtılmasını emretmişti (İbn Bibi, 2014, s. 266; Uyumaz, 2003, s. 23). Duvarlardan içeri girebilmeyi başaran Selçuklu askeri ilk iş olarak kale kapısına yönelir ve kapıyı açardı. Böylelikle dışarda bekleyen Selçuklu askeri de içeri girerek saldırıya katılırdı (İbn Bibi, 2014, s. 173).

Bazı kuşatmalarda kuşatma öncesi kuşatan ordu ile kuşatılan kalenin en mahir savaşçıları teke tek mücadele ederdi. Sultan İzzeddin Keykâvus tarafından kardeşi Alâeddin Keykubad Ankara Kalesi'nde kuşatıldığı vakit Emir Mübarizeddin İsa ile Emir-i Candar Necmeddin Behramşah teke tek mücadele etmişlerdi.¹⁵ Bu mücadele önce mızrakla yapılmış, mızraklar kırılınca da gürz ile daha sonrada kılıç ile çok uzun süre devam etmişti (Uzunçarşılı, 1988, s. 109). Mücadeleden bir sonuç çıkmayınca Sultan Alâeddin Keykubad adamı Mübarizeddin İsa'yı kaleye geri çağırıştı (İbn Bibi, 2014, s.163).

Kuşatılacak kalenin deniz veya göl gibi su kenarında olması kuşatmayı zorlaştıran sebepler arasındaydı. Zira kale sahipleri denizden yardım alarak ablukayı delebiliyordu. Böylelikle yiyecek ve içecek takviyesi yapabilmek imkânını elde eden kale halkı çok daha uzun süre kuşatmaya direnebiliyordu. Böyle durumlarda kuşatmayı yapan Sultan deniz tarafından yardımları önlemek ve kaleye saldırmak için ordusunu donama ile takviye ederdi (Koca, 1997, s. 32).

Kalenin bulunduğu konum ovalık bir arazi ise kale sahipleri saldırıyı önlemek için kalenin çevresine geniş ve derin hendekler kazarak içini su ile doldururlardı. Selçuklu askeri hendekleri geçmek için seyyar köprüler inşa ederdi. Hendekleri geçmenin bir diğer yolu ise hendeğin içinin taş, toprak ve kereste gibi maddelerle doldurulmasıydı. Hendeğin

---

¹⁵ Bu teke tek mücadelenin Mübarizeddin İsa ile Emir-i Candar Necmeddin Behramşah arasında geçmesi tesadüfi değildir. Zira bu iki emir arasında çocuk yaşta okul sıralarında başlayan büyük bir rekabet vardı (Koca, 1997, s. 32).

doldurulması ile asker sur dibine kadar yanaşabilir ve önceden belirlenen plana göre saldırıya geçerdi (*Tercemetü Kitâbü'l-Hiyel fi'l Hurûb*, 797, s. 210).

Kuşatma sırasında savunucu askerler kalenin burç ve şerefelerinden ok, taş, yanıcı ve yakıcı madde atardı. Bu durumu engellemek için Selçuklu askeri ok ve yay kullanarak düşmanın bu karşı saldırıyı yapmasına engel olmaya çalışırdı (İbn Bibi, 2014, s. 127). Selçuklu askeri duvarlara tırmanmak için gruplara ayrılır ve duvarlara dayanan merdivenlerle tırmanışa geçerdi (İbn Bibi, 2014, s. 127).

Kuşatma sırasında nakkab adı verilen özel birlikler tarafından kale duvarları kazma, balyoz çeşidinden aletlerle delinirdi. Bu delik ve yarıklardan içeri giren askerin ilk işi kale kapılarını dışarıda bekleyen askerlere açmaktı. Sultan Alâeddin Keykubad devrinde Çemişkezek Kalesi tüm çabalara rağmen alınamadığında elli nakkab kalenin bedenlerindeki çatlakları daha da büyüterek geniş ve derin bir kuyu kazmıştı. Böylelikle yeni hücum için imkân oluşmuş, askerin bir kısmı oklarıyla sur üzerindeki savunucuları hedef alırken bir kısmı da açılan lağımdan içeri girmişti (İbn Bibi, 2014, s. 306).

Kuşatmanın çok uzadığı zamanlarda kuşatıcı askerler kış şartlarında oldukça zorlanırdı. Bu nedenle Selçuklular kale çevresinde askerin ve ümeranın kışı rahat geçirmesi için barınaklar yapıyordu (İbn Bibi, 2014, s. 164). Sultan I. İzzeddin Keykâvus kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Ankara Kalesi'nde kuşattığı vakit Ankara Kalesi'nin muhkemliğinden dolayı kaleyi uzun süre kuşatmak zorunda kalmıştı. Bu nedenle kale önünde askerin ve ümeranın kışı rahat geçirmesi için binalar ve barınaklar inşa ettirmişti. Bu binalar kuşatma esnasında amacına hizmet ettikten sonra Sultan'ın emriyle vakıfla işleyen medreselere dönüştürülmüştü (Koca, 1987, s. 26; Uyumaz, 2003, s. 17).

Selçuklu ordusu kuşattığı kaleyi ele geçirmek için alışılmış saldırı metodlarından başka metodları da denerdi. Bu saldırı metodlarından biri Sultan Alâeddin Keykubad dönemi Çemişkezek Kalesi kuşatmasında denenmişti. Çemişkezek Kalesi kuşatmasında mancınık saldırısından bir sonuç alamayan Selçuklu komutanı Kondistabl Emir Eseddin ustalara içine bir Selçuklu askerinin sığabileceği delikli on demir sandık yaptırmıştı. Daha sonra bu sandıklar iplerle kale üzerine sarkıtılmış ardından da içindeki askerler savunucuları ok yağmuruna tutmuştu (İbn Bibi, 2014, s. 304).

Tüm çabalara rağmen kalenin saldırı sonucu alınamaması durumunda geri çekilmek gerekebilirdi. Ancak bu geri çekilmeyi bir hezimet gibi göstermemek gerekiyordu. Zira antlaşma yapılmadan kuşatmanın kaldırılması kuşatan taraf açısından büyük bir başarısızlık anlamına geliyordu (Uyar, 2006, s. 221). Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Tarsus Kalesi Sahib Şemseddin İsfahani tarafından kuşatılmıştı (*Anonim Selçuknâme*, 2014, s. 44; İbn Bibi, 2014, s. 515). Mancınıkların attığı taşların darbeleriyle kalenin bedenlerinde büyük yarıklar açılmış böylelikle fethe ramak kalmıştı. Ancak diğer emirler Sahib İsfahani'yi kışkırdıkları için kuşatmayı ağırdan almış gereği gibi gayret göstermemişlerdi. Bu nedenle kuşatma uzamıştı. Bu sırada Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev kuşatmanın kaldırılmasını istemişti. Bu durum üzerine Sahib Şemseddin diğer emirlere “*Yarın bu işi yüzüstü bırakıp eli boş dönmek doğru olmaz*” diyerek Sis tekfurunu Selçuklu lehine

anlaşma yapmaya ikna etmişti. Böylelikle geri çekilişin hezimet olarak algılanmasını engellemiştir (İbn Bibi, 2014, s. 516).

Fetih Sonrası

Kale ele geçirildikten sonra yapılan ilk iş Sultan'ın sancağının kale kapısının yanındaki burca dikilmesiydi. Saltanat sancağının burçlarda dalgalanması kalenin Selçuklularca fethini gösteren en önemli işaretti¹⁶ (İbn Bibi, 2014, s. 128, 180, 432, 434, 459). Kale dışındaki Selçuklu askerinin içeri girebilmesi için tüm kapı kilitleri açılırdı. Kuşatma sonrası kale halkına ne yapılacağına kalenin nasıl ele geçirildiğine göre karar verilirdi. Kale zor ile ele geçirilmişse kale halkına kıtal ve yağma yapılırdı. Bu durum kardeşi tarafından kuşatılan Alâeddin Keykubad'ın adamları tarafından şu şekilde dile getirilmişti (İbn Bibi, 2014, s. 165):

“Eğer şehri onlara teslim etmezsek, onlar durumumuzun kötüleşmesi yüzünden hiç şüphesiz bu yıl şehre girerler. Şehri böyle kılıç zoruyla aldıkları zaman güçlüye zayıfa, sıradana, seçkine velhasıl hiç kimseye acımazlar. Eşer kulların düşündüklerini uygulayıp şehri onlara teslim ederlerse, o zaman onlar tarafından affedilebilirler.”

Kale halkı çok direniş göstermiş ve Selçuklu askerine hakaret etmişse yağma öncesi Sultan tarafından üç günlük kıtala izin verilirdi. Antalya kuşatması esnasında halkın Selçuklu askerine hakaret etmesi sebebiyle Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev askere üç günlük kıtal izni vermişti. Kıtal sonrası yağma yapılırdı. Bu yağmanın süresi beş günü bulabiliyordu. Elde edilen ganimetin beşte biri devlet hazinesine aktarılırdı (İbn Bibi, 2014, s. 128). Yağma ve kıtal kimi zaman Sultan'ın emriyle olması gereken süreden daha kısa sürede durdurulabilirdi (İbn Bibi, 2014, s. 173). Yağma bittikten sonra kalenin idaresi için kütüvâl ve yönetici ataması yapılırdı¹⁷ (İbn Bibi, 2014, s. 182, 192, 211, 435). Yönetici ataması yapıldıktan sonra şehrin imar ve ihyası için çalışma başlatılırdı. Bu nedenle yağma ve kıtalden kurtulabilmiş şehir ahalisinin canına zarar verilmeyeceğine dair tellallar tarafından duyuru yapılırdı. Böylece halkın saklandığı yerlerden çıkması sağlanırdı (İbn Bibi, 2014, s. 128). Elde edilen ganimet mal ve mülkten ibaret olmayıp esir edilen insanlarda ganimet olarak kabul edilirdi. Özellikle küçük çocuklar askerler tarafından kendilerine köle yapılırdı. Kuşatma sonucu elde edilen gayrimüslim bir belde ise buranın en büyük kilisesi camiye çevrilirdi (İbn Bibi, 2014, s. 182). Antakya ele geçirildiğinde şehirdeki Kawasyana Kilisesi camiye çevrilmiş ve burada 17 Aralık Cuma günü 110 müezzin tarafından okunan ezandan sonra Cuma namazı kılınmıştı (Sevim & Merçil, 2014, s. 526).

Kale aman yolu ile alınmışsa kale sahiplerinin canına ve malına dokunulmaz kıtala ve yağmaya izin verilmezdi. Aman şartları arasında gayrimüslim halkın Müslüman olması

¹⁶ Anadolu Selçuklularında iki tür sancak vardı. Bunlardan biri halifelerin saltanat menşuru ve diğer alametlerle birlikte gönderdiği siyah sancaktı. Diğer sancak ise Rayâtî saltanat, Sancağı Hümayun, Râyeti cihangir, Sancâğı Saltanat diye değişik şekillerde adlandırılan hükümdar bayrağıydı. Bu bayrağın rengi ve üzerindeki desenin şekli konusu net değildir. Selçuklu ordusu kuşatmaya giderken çoğunlukla hükümdar sancağı götürülürdü. Ancak bunun istisnası da olurdu. Kâhta Kalesi teslim alınırken halife tarafından gönderilen siyah sancak hükümdar sancağı olarak kaleye dikilmişti (Uzunçarşılı, 1988, s.73).

¹⁷ Selçuklularda kale komutanına “kutval/kütvâl/kütüvâl adı verilirdi. Kütüvâller seçilirken güvenilir olmalarına dikkat edilirdi (el- Hôyî, 2018, s. 92, 152; Turan, 2014, s. 33).

yönünde herhangi bir zorlama yapılmazdı (Koca, 2011, s. 505). Kaleyi teslim etmek için Selçuklu emirlerinden aman dileyen kale sahiplerine amannâme verilir (Uzunçarşılı, 1988, s. 112). Bu amannâmeye hatt-ı aman (sevgendnâme) denilmekteydi. Ermenilere ait Çin Çin Kalesi Sultan Alâeddin Keykubad'ın emri ile kuşatıldığı vakit kuşatmadan bunalan kale halkı bir elçiyi Mübarizeddin Çavlı'ya göndererek aman dilemişlerdi. Mübarizeddin Çavlı kaledekilerin bu isteğini sözlü olarak kabul edince elçi bu sözün yazıya dökülmesini talep etmişti.¹⁸ Emir Mübarizeddin Çavlı bu isteği makul karşılayıp kâtiplere hatt-ı aman yazdırmıştı. Bu amannâmede şunlar yazmaktaydı: (İbn Bibi, 2014, s. 349) “*Devletin kendisinde sığınak aradığı taht ve taç sahibi şahlar şahının Mübârek Şah adına yemin ederim ki, benim bu ünlü ordumdan o topluluğa hiçbir zarar gelmeyecek.*” Emir Çavlı'nın verdiği söze istinaden kale halkı malı, ailesi, adamı ve çocuklarıyla birlikte kaleyi boşaltmıştı. Kale halkına verilen amannâme yalnızca can ve mal güvenliğini kapsamaktaydı bu nedenle kalede bulunan silahları almalarına izin verilmezdi. Bu silahlar kayıt altına alınarak zeredhâneye konurdu. Harran Kalesi Eyyûbilerden alınınca değerli kumaş ve mücevherlerin yanı sıra Dımaşk yayı, Frank, Gürcü ve Gil işi siperler, Çaç yayları gibi silahlar zeredhâne defterine kaydedilmişti (İbn Bibi, 2014, s. 434).

Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethettiğinde halka karşı uyguladığı muamele takdire şayandı. O, fetih sonrası Türk hükümdarlık geleneğine uygun bir tutum sergilemişti. Süleyman Şah şehri ele geçirdikten sonra halkın canına ve malına dokunmayarak aman vermiş, tutsakları da serbest bırakmıştı. Ayrıca askerlerine “*Hristiyan halka iyi davranmaları, onlardan hiçbir şey almamaları evlerine girmemeleri ve kızlarıyla evlenmemeleri*” hususunda emirname çıkartarak halka son derece adil davranmıştı (Sıbt İbnu'l- Cevzi, 2011, s. 262; Sevim & Merçil, 2014, s. 526).

Kuşatma sırasında zarar gören kale duvarları tamir edilirdi. Ambarlar ve zeredhâne zahire ve silahla doldurulurdu. Müslüman halkın dini vecibelerini yerine getirmesi ve Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması için kadı, hatib, imâm, müezzin ve hâfız tayin edilirdi (İbn Bibi, 2014, s. 128, 182). Sultan Alâeddin Keykubad Alanya Kalesi'ni fethedince çok sevinmişti. Bu sevincini kalenin adını Alâiye (Alanya) olarak değiştirerek göstermişti (Sevgen, 1959, s. 35; Kafesoğlu, 1972, s. 100). Başarısını kalıcı hale getirmek isteyen Sultan kaleyi baştan başa yenileterek tamamen Selçuklu üslubu bir kale inşa ettirmişti (Sevgen, 1959, s.37; Anonim Selçuknâme, 2014, s. 41). Bizzat Sultan'ın denetim ve gözetiminde yapılan inşa işinde yapım ustaları, işçiler ve ressamlar görev almıştı¹⁹ (İbn Bibi, 2014, s. 272). Sultan Alâeddin Keykubad'ın Alanya Kalesi'nde yaptırdığı inşaatın en önemli kısmını Kızılküle oluşturmaktaydı. Bulduğu konum itibarıyla limanı, tersaneyi ve kaleyi deniz yönünden

¹⁸ Farsça yemin anlamına gelen sevgendnâmede verilen sözlerin tutulacağına dair yeminler yazılı hale getirilir ve sultanın mührü ile mühürlenirdi (Uyumaz, 2003, s.15).

¹⁹ Sultan Alâeddin Keykubad'ın mimarlık ve resim sanatında kendini geliştirmişti. O Moğol tehlikesinin zuhuru üzerine Konya ve Sivas şehirlerinin çevresinin surlarla çevrenmesini emir buyurmuştu. Konya şehrinin etrafını çeviren surlar ve burçların planı mimarlar tarafından Sultan'a arz edilince o planın bazı yerlerini değiştirip düzeltmişti (İbn Bibi, 2014, s. 276).

gelecek saldırılara karşı korumak için inşa edilen bu kulenin mimarı Halepli Kettâni zâde Reha oğlu Ebu Ali idi (Sevgen, 1959, s. 37).

Selçuklu sultanları ele geçirdikleri şehirlerin halkının gönünü kazanmaya çalışırdı. Çünkü elde edilen yer artık Selçuklu ülkesinin bir parçası olarak kabul edilirdi. Bu nedenle fethedilen yerin inanç ve geleneklerini iyi bilen yöneticilerin iş başına getirilmesine dikkat edilirdi. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından ele geçirilen ancak I. İzzeddin Keykâvus döneminde elden çıkan şehir kuşatma sonucu tekrar Selçuklu idaresine geçince sübaşılık görevi Mübarizeddin Ertokuş'a verilmişti. Mübarizeddin Ertokuş'un bu görevi getirilmesinin nedeni ise onun Antalya halkının geleneklerini, dillerini ve adetlerini iyi biliyor olmasıydı (İbn Bibi, 2014, s. 174). Sultan I. İzzeddin Keykâvus Sinop şehrini ele geçirdikten sonra şehrin imar ve ihyası için bir dizi tedbir almıştı. Bu tedbirlerin başında kaleye dizdar ve subaşı atamak gelmekteydi. Ayrıca yerli Hristiyan halkla ilişkilerin devam etmesi için Hetum adlı bir Ermeni'yi şehre vali yapmıştı. Çıkardığı fermanla memleketin her tarafından zengin kişilerin Sinop'a gitmesini sağlayan Sultan I. İzzeddin Keykâvus sağladığı devlet desteğiyle şehre Türklerin göç etmesini teşvik etmişti (Koca, 1997, s. 35).

Kuşatılıp ele geçirilen yer eğer önemli bir kale veya şehir ise bu durum *fetihnâmeler* (*beşaretnâme*) yoluyla başka ülkelerin sultanlarına ve halifeye duyurulurdu. Fetihnâmeyi götürülen elçiler beraberinde fetihten elde edilen ganimetlerden hediyeler götürürdü (İbn Bibi, 2014, s.174, 434). Sinop Kalesi fethedilince bu durumu halifeye bildirmek isteyen Sultan I. İzzeddin Keykâvus değerli hediyelerle birlikte Mecdüddin İshak'ı²⁰ onun yanına gönderip halifeden fütüvvet şalvarı istemişti (İbn Bibi, 2014, s. 183).

Kuşatma bitip ordu avdet edince başarıları takdir edilen asker ve yöneticiler ödüllendirilirdi. Bu ödüllendirme hemen zafer sonrası olabildiği gibi saltanat dergâhında da yapılabilmekteydi. Bu ödüllendirmede sipahilere yeni iktalar bağışlanırdı. Sefere iştirak etmek için başka eyaletlerden orduya katılan askerlere görevleri bitince yurtlarına dönmeleri için müsaade verilirdi (İbn Bibi, 2014, s. 307). Kuşatmada başarılı olup yeni yerleri ülkesine katan Sultan başkent Konya'ya girdiğinde halk onu büyük bir coşkuyla karşıladı. Halkın coşkusunu ve tebrikini karşılıksız bırakmayan Sultan ise onlara ziyafetler verirdi.

Sonuç

Sağlam sur duvarları ve kulelerle ihata edilmiş savunma yapılarını ele geçirmek amacıyla yapılan savaşlara kuşatma savaşı denilmekteydi. Ortaçağ Anadolu'sunda şehirler,

---

²⁰ Sadrüddin Konevi'nin babası olan Mecdüddin İshak Endülüs'ten Malatya'ya göç etmiş bir ailenin çocuğudur. II. Kılıç Arslan döneminde Selçuklu Devlet idaresinde ismi geçmektedir. II. Kılıç Arslan oğlu Uluborlu meliki Gıyâseddin Kehhüsrev'in eğitimi için onu görevlendirmiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev tahtı ele geçirip Selçuklu sultanı olduğunda onu oğlu Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus'un eğitimi için görevlendirmiştir. 601 (1205) yılında hacca giden Mecdüddin İshak orada bulunduğu dostları Evhadüddin-i Kirmânî, Ahî Evran, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Mufaddal ve İbnü'd-Dübeysî gibi birçok ilim ve fikir adamını Anadolu'ya davet etti. Bunların bir kısmı Anadolu'ya gelince Malatya'da ikamet etti, bu sayede Malatya büyük bir ilim merkezi haline geldi. Mecdüddin İshak, Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in devleti yeniden yapılandırması, fütüvvet teşkilâtının Anadolu'da yaygınlaşması ve ahî teşkilâtının kuruluşunda önemli rol oynadı (Hacıgökmen, 2019, C. 3, s. 210-211).

yollar, geçitler, limanlar savunma yapılarıyla korunuyordu. Selçuklu'nun bu yapıları ele geçirmesi için kuşatma savaşı yapması gerekmişti. Kuşatma savaşları meydan savaşlarına göre daha karmaşık ve riskli savaşlardı. Kuşatmayı riskli yapan en önemli unsur süresiydi. Kuşatmalar bazen günlerce hatta aylarca sürebiliyordu. Sayısı on binleri bulan kuşatıcı ordunun iâşesini bu süre içinde karşılamak ve zorlu kış şartlarıyla mücadele etmek oldukça yıpratıcıydı. Bir anda her şey kuşatıcı ordunun aleyhine dönebilirdi. Kuşatmanın risklerini bilen Selçuklu idarecileri başarıya ulaşmak için kuşatmanın her aşamasını planlardı. Saldırı ile alınamayacak çok muhkem kaleleri açlık ve susuzlukla dize getirmeye çalışırlardı. Tüm çabalara rağmen saldırı kaçınılmaz olduğunda Selçuklu askeri bir yandan oklarıyla kaleyi ok yağmuruna tutar diğer yandan da merdivenlerle surlara tırmanırdı. Kalın sur duvarlarını yıkmak için mancınklar durmaksızın büyük taş güllerini kaleye fırlatırdı. Nakkablar duvar deler ve yer altından lağım açarak kaleye giriş için gedik açmaya çalışırdı. İlk başta direnen kalelerin çoğu kuşatmanın ilerleyen dönemlerinde aman dilerdi. Selçuklu idarecileri bu aman teklifini geri çevirmez sevgendnâme imzalayarak kale halkının can ve mal güvenliğini teminat altına alırdı. Fetih gerçekleşikten sonra sultanın sancağı burçlara asılır böylelikle sultanın mülküne yeni bir mülk daha katılmış olurdu.

Extended Summary

Siege wars have a special place in the establishment of Turkish domination in the Anatolian geography, which is called Turkey today. In medieval Anatolia, cities and strategic points were defended with very large castles. The defenders had taken many measures to prevent the conquest of the strongholds. Especially the conquest of the castles built on steep and high places was quite difficult. Thick and high stone walls made these castles impregnable. The surroundings of the castles built on flat lands such as the plain were protected by deep and wide ditches. After the Battle of Manzikert, the Seljuk Turks, who wanted to make Anatolia their home, had to seize these castles.

Siege battles were a type of warfare based on a more complex tactic and technique than square battles. The siege battles could last for days or even months, while the pitched battles took place within a few hours. Therefore, it was necessary to prepare very well for the siege. When the reasons for the siege emerged, the Sultan convened the consultative council consisting of Ümera and exchanged ideas. Ümera would express his opinion openly in such assemblies and inform the Sultan of all kinds of dangers. In the consultation about Çemişkezek, Diyarbakır and Sinop Castles, Ümera warned the Sultan about the fortifications and even suggested not to attack directly. In the consultation council, the Sultan took into account the words of the Umera, but made the final decision himself. When the Sultan decided for the siege, preparations were immediately started and the army was expected to gather. The Ruzbe Plain of Konya and the Mashhad Plain of Kayseri were the gathering places of the army.

According to the pre-arranged campaign plan, the army would take action. The vanguard provided road safety and made the army aware of the dangers. The weapons needed for the siege were carried by the mobile dungeon. The most useful weapon for the Seljuk army in the siege was the catapult. During the siege of Alanya, the castle walls were

beaten with a hundred catapults. Apart from the catapult, it was used in sieges for weapons such as arrâde, tsarh, arrow and bow. During the attack, the walls were climbed with a ladder, and the doors were broken with battering rams.

The Seljuk army would call on the castle owners to surrender before attacking the castles. The main method in the sieges was to ensure the surrender of the castle without fighting. For this reason, various promises were made for the surrender of the castle owners. If these promises did not work, the trees and agricultural areas, which were the livelihood of the castle people, would be destroyed. For the most part, the castle owners would not surrender the castle without resistance. In such cases, the castle would be surrounded and attacked. While the catapults were shooting, the nakkabs tried to enter the castle by tunnelling for the attack to be more effective, it would be attacked with moving towers. The castle owners, who lost their strength of resistance in the face of these attacks, could have asked for mercy. In the Seljuk war tradition, the attack against those who wanted it was not continued. In such cases, the safety of the lives and property of the people of the castle would be guaranteed by the Sultan himself. In the event of the forcible seizure of the castle, it was a general law of war to plunder and take prisoners. After the looting was over, the captured castle was repaired, the dungeon was filled with weapons and the barn with food. It was made a part of the Seljuk administrative system by appointing libraries and administrators. While making these appointments, attention was paid to the selection of managers who knew the customs of the seized place and respected the life of the people.

Kaynakça | References

- Alptekin, C. (1990). Selçuklu Devletinin Askeri Teşkilatının Eyyubi Devleti Askeri Teşkilatına Tesiri. *Bellekten*, 54/ (209), s.117-120.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad*, (Umar, B. Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Aristakes Lastivertli. (2019). *Ermeni Bir Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*. (Arslan, İ. Çev.). İstanbul: Post Yay.
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Balcı, İ. (2020). Muhasara, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 31, s. 9-11). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Buyruk, H. (2016). Konumu Geçmişi ve Kimliği ile Anavarza . *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 6 (3) , 695-710.
- Campbell D. B. (2006). *Besieged*, New York: Osprey Publishing.
- Demirkent, Işın. (2020). Misis, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 30, s. 178-181), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Eyice, S. (2001). Kale, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 24, s. 234-242). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Fahr-İ Mudebbîr Mubârekşâh. (1346). *Âdâbu'l-harb ve's-şecâ'a*, Suheylî-yi, A. Neş.) Tahran.
- Fulcherius Carnotensis. (2009). *Kudüs Seferi*, (Barlas, İ. B. Çev.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Yaran, A. Çev.). Ankara: Onur Yay.
- Göksu, E. (2008). *Türkiye Selçuklularında Ordu* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göksu, E. (2019). İslâm Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Antakiyat*, 2/ (2), 159-175.
- Gurstelle, W. (2004). *The Art Of The Catapult*. Chicago: Chicago Reiew Press.
- Hasan b. Abdülmü'min El- Hôyî. (2018). *Hasan b. Abdülmü'min El- Hôyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*, (Yakupoğlu, C.-Musalı, Namıq, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Hacıgökmen, M.A. (2019). Mecdüddin İshak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C.3, s. 210-211). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Hindley, G. (2009). *Medieval Sieges & Siegecraft*, Skyhorse Publishing.
- İbn Bibi. (2014). *El-Evâmirü'l- Alâ'iyye fi'l- Umûri'l-Alâ'iyye*. (Öztürk, M Çev.). Ankara: Türk tarih Kurumu Yay.
- İbn Kesir. (1994). *El Bidaye v'en Nihaye*, (Keskin, M. Çev.) C.10., İstanbul: Çağrı Yay.
- İbnü'l Adim Kemâlüddin. (2014). *Zübdetü'l Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*. (Sevim, Ali. Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İbnü'l Cevzi. (2014). *El-Muntazam Fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular*. (Sevim, Ali. Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İbnü'l- Esîr. (1991). *El Kâmil Fi't- Tarihi*, (Özaydın, Abdülkerim. Çev.), C. 10, İstanbul: Bahar Yay.

- Kallek, C. (2004). Men, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 29, s. 105-107). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Keegan, J. (1993). *Savaş Sanatı Tarihi*, (Doruker, F. Çev.), İstanbul: Bilgin Yay.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Koca, S. (2011). *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yay.
- Köymen, M. A. (1970). Alparslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/ (8-9), 1-73.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. (2001). *Câmiu'd- Düvel Selçuklular Tarihi II*, (Öngül A. Yay.) İzmir: Akademi Kitabevi Yay.
- Nızamı, K. A. (1995). Fahreddin Mübârek Şah, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C.12, s. 87). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Nuhoğlu, G. (2002). Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 5, s. 287- 310). İstanbul: Yeni Türkiye Yay.
- Öztürk, Mürsel. (2017). Ömer Hayyam, “Nevruz Nâme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36/ (61), 149-182.
- Sakaoğlu, N. (1971). *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul: Milliyet Yay.
- Sevim, A. & Merçil, E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sevim, A. (2010). Süleyman Şah I, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C.38, s.103-105). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sevim, A. (2015). *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sıbt İbnu'l- Cevzi. (2011). *Mir'âtü'z- Zamân Fî Târîhi'l- Âyân'da Selçuklular*. (Sevim, A. Ter.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sun- Tzu. (2008). *Savaş Sanatı*, (Demir, A. Çev.). İstanbul: Kastaş Yay.
- Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, (2014). (Halil İbrahim Gök, H. İ-Coşguner, F. Tercüme ve notlar). Ankara: Atıf Yay.
- Tavkul, U. (1990). Karaçay Malkar Türklerinde Eski İnanışlar, *Türk Kültürü Dergisi*, 325, 313-320.
- Tercemetü Kitâbü'l-Hiyel fî'l Hurûb*, (797), Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya, 03187.
- Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Turan, Osman. (1997). *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Usta, A. (2015). *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul: Yeditepe Yay.
- Uyar, M. (2006). Adab el-Harb ve El- Şeca'a 'ya Göre Hisar ve Kuşatma Geleneği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/ (40), 215-224.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Willermus Tyrensis. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, (Ayan, E. Çev.). İstanbul: Ötüken Yay.